

YAYIN NO: 819

KADINLARIN KÖLELEŞTİRİLMESİ  
John Stuart Mill

Özgün Adı: *The Subjection of Women*

© Bilge Kùltür Sanat Yayın Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.  
Sertifika No. 16228

1. Basım: Mart 2017  
2. Basım: Mart 2019

ISBN: 978 - 605 - 9521 - 19 - 2

Yayına Hazırlayan: *Osman Sevim*

Sayfa Düzeni: *Nurel Naycı*

Kapak: *Burcu Bal*

Baskı: *Zafer Matbaası*

*Maltepe Mah. Litros Yolu Fatih Sanayi Sitesi No: 12/117 Topkapı / İstanbul*

*Tel: (0212) 612 24 31*

Kapak Baskı: *Saner Matbaacılık*

Cilt: *Zafer Ciltevi*

**BİLGE KÜLTÜR SANAT**

Nuruosmaniye Cad. Kardeşler Han No: 1 Kat: 1 34110 Cağaloğlu / İstanbul

Tel: (0212) 520 72 53 (Pbx) Faks: (0212) 511 47 74

[bilge@bilgeyayincilik.com](mailto:bilge@bilgeyayincilik.com) [www.bilgeyayincilik.com](http://www.bilgeyayincilik.com)

# KADINLARIN KÖLELEŞTİRİLMESİ

JOHN STUART MILL

Çeviren  
Ahmet Özcan

### John Stuart Mill (1806-1873)

Modern faydacılık kuramının kurucusu Jeremy Bentham'ın (1748-1832) dostu ve felsefi müttefiki olan İskoç siyasal filozof James Mill'in (1773-1836) oğludur. Olağanüstü bir eğitimden geçen Mill, üç yaşında Yunanca, sekiz yaşında Latince öğrenmeye başlamış ve on iki yaşına gelinceye kadar klasik yazının temel eserlerinin tümünü okumuştur. Babasının katı denetimi altında Mill, on beş yaşına geldiğinde felsefe, psikoloji ve siyaset üzerine kapsamlı bir şekilde çalışmaya başlamıştır bile. Olgunluk çağında, hassas bir Aydınlanma felsefesine sahip olan Mill, romantizm, felsefi radikalizm ve faydacılık düşüncesini birbirlerine eklemlenmeye çabalamıştır. Özellikle Franoit Guizot, Auguste Comte ve Alexis de Tocqueville ile olan ilişkileri, Mill'in siyasal düşüncesinde hatırı sayılır izler bırakmıştır. Babası James Mill'in *A History of British India* (1817) adlı çalışmasıyla elde ettiğı Doğı Hindistan Kumpanyası'ndaki mevkii, oğul Mill'e miras kalmıştır. 1865 yılında Liberal Parti'nin bir temsilcisi olarak bir dönemliğine milletvekili olmuştur. Bu dönemde Mill, özellikle kadınların oy hakları konusunda ses getiren bir mücadele vermiştir. *The Subjection of Women* (1869) eserinin dışında, yazarın başlıca eserleri olarak yöntem meselesi üzerine *System of Logic* (1843) ve *Utilitarianism* (1853); siyasal ekonomi üzerine *Principles of Political Economy* (1848); "çoğunluğun tiranlığı" kavramının geliştirildiğı ve ifade özgürlüğünün "zarar vermeme" ilkesi üzerinden savunulduğı *On Liberty* (1859) ile temsili hükümet üzerine *Consideration on Representative Government* (1861) sayılabilir.

### Ahmet Özcan

1982 yılında Konya'da doğdu. Lisans eğitimini Yıldız Teknik Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde 2006 yılında tamamladı. Yüksek lisans eğitimini Sabancı Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü'nde Edmund Burke'ün siyasal düşüncesi üzerine yazdığı tezle 2009 yılında tamamladı. Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde başladığı doktora eğitimini ise "Modern Türkiye'de Son Kürt Eşkıyalık Çağı" adlı teziyle 2014 yılında tamamladı. Yazarın doktora tezi, 2018 yılının Kasım ayında "Ama Eşkıyalık Çağı Kapandı!" ismiyle İletişim Yayınları tarafından yayımlandı. Özcan, halen İstanbul Gedik Üniversitesi İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi'nde öğretim üyesi olarak dersler vermektedir. Özellikle siyasal düşünce ve Türkiye siyasetine yoğunlaşan Özcan'ın Türkçe, İngilizce ve Fransızca makaleleri ve kitap bölümleri yayımlanmıştır. Bakınız: ahmetozcan.org / ayrimciszozluk.blogspot.com



## GİRİŞ YERİNE: *Kadınların Köleleştirilmesi*'nin Metin Çözümlemesi

John Stuart Mill'in, "bir cinsiyetin diğerine olan bağımlılığı" üzerine, eşi Harriet Taylor Mill<sup>1</sup> ile birlikte geliştirdiği düşüncelerin bir ürünü olan ve eşinin ölümünden sonra kızı Helen Taylor'ın desteğiyle tamamladığı *Kadınların Köleleştirilmesi* (*The Subjection of Women*), yazarın *Özgürlük Üstüne* (*On Liberty*) (1859) adlı eserinden on yıl sonra yayımlanmıştır. *Kadınların Köleleştirilmesi*, yayımlandığı tarihsel bağlam içinde, Avrupa'nın tüm geleneksel siyasi, hukuki, ekonomik ve ahlaki sistemi için hakaret dolu bir saldırı olarak görülmesine yol açacak kadar radikal savlara sahipti. Yine de 21. yüzyılın dünyası açısından yazarın üzerinde durduğu meselelerde kadınların yasal haklarının 19. yüzyıla kıyasla genel olarak iyileştirilmiş

1 Harriet Taylor Mill'in 1851 yılında yayımladığı *Kadınların Seçme ve Seçilme Hakkı* (*The Enfranchisement of Women*) adlı eserindeki birçok düşünce, daha az radikal bir tonla da olsa, *Kadınların Köleleştirilmesi* adlı çalışmada yinelenmiştir. Harriet Taylor Mill'in, eşi John Stuart Mill'in hem genel siyasal felsefesi hem de toplumsal cinsiyet meselesi hakkındaki özgül felsefesi üzerindeki etkisinin niteliği ise hâlen tartışılmaktadır. Bkz. Dale E. Miller, "Harriet Taylor Mill", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2015 Edition), Edward N. Zalta (ed.), <https://plato.stanford.edu/cgi-bin/encyclopedia/archinfo.cgi?entry=harriet-mill> (25.12.2016)

olması, elimizdeki metni eskimiş (*archaic*) kılmaz. Tam tersine, kadınların erkeklere olan bağımlılığının, doğrudan “zor yasası”ndan (*law of force*) kaynaklanıyor olmasından hareketle modern dünyanın temel nitelikleri için o ilkeyi tarihsel bir çelişki olarak tahlil eden bu metin, yalnızca siyasal felsefenin iç tartışmaları için bir kaynak olmakla kalmaz; aynı zamanda, “kadın meselesi” hakkında kaleme alınmış ilk metinlerden biri olma niteliğinin yanında, günümüzün temel birçok meselesi hakkında hassas bir *Aydınlanmacı* felsefe sunar; fakat elimizdeki metin, yazarın siyasal felsefesinin sahip olduğu tüm hassaslığına rağmen, sonuna kadar eleştiriye açıktır. Zira yazar, ait olduğu dönemin ve toplumsal sınıfın önyargı ve çıkarlarından azade değildir. Mill’in, Hristiyan ahlakının eleştirisi konusundaki sessizliği, açıktan benimsenen oryantalist bir bakış açısıyla geçiştirilir. Benzer bir şekilde, “faydacılık” ilkesi ile beraber Aydınlanmacı siyasal felsefenin “ilerlemeci” tarihsel bakış açısı, metnin tüm kuramsal yapısını oluşturur. Diğer taraftan, Mill’in “kadınların özgürleştirilmesi” projesi, yalnızca “mülkiyet sahibi sınıfları” kapsıyor gözükmektedir. Aşağıda tüm bu iddialar, Mill’in çok boyutlu ve zincirleme bir akıl yürütme yöntemiyle kaleme aldığı *Kadınların Köleleştirilmesi* metninin eleştirel bir çözümlemesi (*textual analysis*) üzerinden gösterilecektir.

## I. Bölüm:

Kitabın hemen başında yazar, amacını şu şekilde ortaya koyar:

“(…) iki cinsiyet arasındaki sosyal ilişkileri düzenleyen ilke -bir cinsiyetin diğerine olan yasal bağımlılığı- kendi içinde yanlıştır; hâlihazır da insani gelişimin önünde duran

başlıca engellerden bir tanesi olarak karşımızda bulunmaktadırdır ve ne bir tarafta iktidar ya da ayrıcalığa ne de diğer tarafta güçsüzlüğe izin veren kusursuz bir eşitlik ilkesiyle yer değiştirmelidir.”

Mill’e göre, söz konusu bağımlılık ilkesi, toplumsal bir akıl yürütmeye değil, insanların duygularına ve günlük eğilimlerine dayanır. O hâlde, söz konusu duygu ve eğilimlerin, özel olarak bireylerdeki ve genel olarak toplumdaki hâkim var oluşu, bunların akılcı anlamda “doğru” olduklarını kanıtlamaz. Mill, “akla tapınmayı” da eleştirir; ancak, “içgüdüye tapınmanın” bundan sonsuz kez daha kötücül bir putperestlik olduğunu yazar. Tarih, var olan ilkeden başka bir seğeneğe şans tanımamış olduğundan deneyim, ilkeler arasında karara varmakta yetkisizdir. Zira söz konusu ilke, aslen, “zor yasası”ndan kaynaklanır. Yani kitabın yayımlandığı dönemde hâlen ortadan kaldırılmakta olan kölelik ile cinsiyetler arası bağımlılık ilişkileri, aynı kaynaktan doğmaktadır. Yazar, son yüzyılda hızlanan “uygarlığın gelişimi” ile “zor yasası”nın (diğer bir deyişle, “güçlü olanın yasası”nın) belli yatıştırmalarla yumuşatılmış olsa da yalnızca söylemde reddedildiğini ve fiilî yaşamın kurallı olmaya devam ettiğini savunur. Yasa, şiddet ve iktidar (ki “iktidar” kavramıyla yazar, yalnızca *Siyasal İktidar*’ı kastetmemektedir) arasındaki organik ilişki konusunda içselleştirilmiş bir felsefe üzerinden Mill, iktidarın fiziksel güç üzerinden nasıl yasal hâle geldiğini gözler önüne serer. Nitekim, Mill’e göre, yasalar ve yönetim sistemleri,

“daima, bireyler arasında hâlihazırda var olduğunu buldukları ilişkileri tanıyarak işe başlarlar. Onlar, salt bir fiziksel gerçeğliği yasal bir hakka dönüştürmekte, ona toplumun onayını vermekte ve esasen, fiziksel gücün düzensiz ve yasadış

çatışması yerine, bu hakların iddia edilmesi ve korunması için kamusal ve örgütlü araçları ikame etmeyi hedeflemektedir. İtaate mecbur edilmiş olanlar, bu şekilde, ona yasal olarak da mahkûm hâle gelirler.”

Yine de Aydınlanmacı bir siyasal filozof olarak Mill, “uygarlığın ilerleyişi”nin “zor yasası”nı gittikçe daha çok aşındırdığını düşünür; bu durum da “kadınların erkeklere olan bağımlılığı” ilkesinin, ne denli köhne hâle geldiğini gözler önüne serecektir. Tarihin bizlere sunduğu deneyim, aslen ve alenen “zor yasası”na öylesine dayanmaktır ki onun en açık tezahürü olan kölelik kurumunun, ilk kez ve yalnızca (Eski Yunan başta olmak üzere) özgür devletlerde sorgulandığı görülecektir. Tam bu noktada Mill, Kilise’nin, “zor yasası”na karşı beyhude bir savaş vermiş olduğunu ve insanları, hem *militan* hem de *galip/egemen* zorun<sup>2</sup> kullanımından feragate ikna edemediğini ifade eder. Şaşırtıcı bir şekilde, *Özgürlük Üstüne* kitabıyla karşılaştırıldığında *Kadınların Köleleştirilmesi*’nde Mill, Kilise’nin söz konusu iktidar ilişkilerinde sahip olduğu konuma ve Hristiyanlığın, var olan iktidar ilişkilerini onaylamaya eğilimli ahlak felsefesine değinmeyi tercih etmez.<sup>3</sup>

- 2 Yazarın, şiddeti “galip zor” (*force triumphant*) ile “militan zor” (*force militant*) olarak ayrıştırması, Walter Benjamin’in “yasa koruyucu şiddet” (*law-preserving violence*) ile “yasa yapıcı şiddet” (*law-making violence*) arasında yaptığı can alıcı ayrıma denk düşüyor gözükmektedir. Bkz. Walter Benjamin, *Reflections*, Peter Demetz (ed.), New York: Harcourt, 2007, s. 277-300.
- 3 Oysa Mill, *Kadınların Köleleştirilmesi* adlı çalışmasından on yıl önce yayımlanan *Özgürlük Üstüne* adlı kitabında, Hristiyan ahlakının “gerici” niteliğini vurguluyor; Hristiyan ülküsünün “olumsuz” ve “edilgen” yapısını eleştiriyor; Hristiyanlığın “öz-inkârı”nın karşısına Paganizmin “öz-iddia”sını koyacak kadar Friedrich Nietzsche’nin “Ahlakın Soykütüğü” tahliline yaklaşıyordu. Siyasal bir tonla “aydınlanmış” Hristiyanları, kadınların özgürleştirilmesi sürecine çağıran bir metin olan *Kadınların Köleleştirilmesi*’nde ise böyle bir eleştirel

Mill'e göre, kadının erkeğe olan söz konusu bağımlılığı, toplumu yatay bir şekilde bölen sınıfsal ayrımları diklemesine keser. Daha da önemlisi, cinsiyetler arası ilişkilerde erkeklerin kadınlar üzerinde sahip olmak istedikleri iktidar arzusu, diğer tüm toplumsal ilişkilerde olduğundan çok daha güçlüdür. Kadınlar, yalnızca en yakınlarındaki erkeklerin kendileri üzerinde sahip oldukları iktidara karşı koyacak araçlardan mahrum olmakla kalmazlar; aynı zamanda, tüm toplumsal eğitim ve toplumun tüm egemen ahlaki değerleri onları, böyle bir direnişten caydırmak üzere evirilmiştir. Söz konusu bağımlılığın, kadınlar dahil tüm insanlara "doğal" görünmesi ise bu gerçekliğin salt var oluşundan kaynaklanır. Yani insanlar, alışmış oldukları gerçekliği doğal görmeye eğilimlidirler. Yazar, ataerkil toplum için geçerli olan bu aynı "doğallık" durumunun, yakın zamana kadar "kölelik", "mutlak monarşi" ve "aristokratik despotizm" için de geçerli olduğunu ifade eder.

Mill'e göre, söz konusu bağımlılığın gönüllü olduğu söylenemez; çünkü kadınlar, hâlihazırda birçok ülkede, "oy kullanma hakkı", "eğitim hakkı" ve "çalışma hakkı" konusunda mücadele etmeye başlamışlardır. Evlilik kurumu üzerinden gönüllü köleliği arzulayan iktidar sahibi erkeklerdir; çünkü onlar, eşlerinde yalnızca bir *köle* değil, bir *gözde* bulmayı amaçlar. Dolayısıyla, kadınların yalnızca bedenleri değil, zihinleri de köleleştirilmelidir. Toplumsal eğitim kadınlara, erkeklere salık verdiği değerlerin tam tersi olanlarını salık verir. Erkeklerin payına "öz-denetim", "öz-irade" ve "cevvallık" düşerken kadınlardan "teslimiyet", "öz-feragat" ve "uysallık" beklenir. Zira erkeklere

---

tahlinin en küçük parçasına dahi rastlanmaz. John Stuart Mill, *On Liberty*, David Bromwich and George Kateb (eds.), New Haven and London: Yale University Press, 2003, s. 114-117.

tamamıyla bağımlı hâlde bulunan kadınların cinsel çekiciliği, bu edilgen niteliklerle özdeşleştirilir. Böylelikle erkek, efendi kişiliğin özelliklerine sahipken kadın, köle kişiliğin özelliklerine sahip olur.

Mill, modern dünyanın temel niteliğinin, iki cinsiyet arasındaki bu kölelik ilişkisini daha da köhne kıldığını yineler. Yani, insanlık tarihinin neredeyse bütün geçmişi, bireyleri içine doğdukları sosyal konuma mahkûm ederken modern birey, sahip olduğu sosyal konumdan ayrılabilme şansına sahiptir. Fransız Devrimi karşısında Edmund Burke'ün, geçmişin hiyerarşik toplum yapısına ve onun ahlaki normlarına ağıt yakışı<sup>4</sup> yerine Mill, Aydınlanmacı bir soğukkanlılıkla “eşitliği” kucaklar. Alexis de Tocqueville'in, Fransız Devrimi ve Amerika'da Demokrasi olguları üzerinden tespit ettiği modern dünyanın “eşitlik” eğiliminin ve bu eğilimin kötücül niteliklerinin esası<sup>5</sup>, Özgürlük Üstüne adlı eserinde Mill tarafından, “Çoğunluğun Tiranlığı” kavramsallaştırması üzerinden büyük ölçüde eleştirilmişti.<sup>6</sup> Bunun yerine yazar, *Kadınların Köleleştirilmesi*'nde, serbest

4 Bkz. Edmund Burke, *Reflections on the Revolution in France*, J. G. A. Pocock (ed.), Indianapolis/Cambridge: Hackett Publishing Company, 1987. Ayrıca, söz konusu metni, Aydınlanma düşüncesinin “içeriden bir eleştirisi” olarak okuyan çevirmenin Sabancı Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü'nde Şerif Mardin ve Nedim Nomer'in danışmanlığında tamamladığı yüksek lisans tezinin basılmış hâli için bakınız: Ahmet Özcan, *Edmund Burke, the French Revolution and the Enlightenment*, Saarbrücken: Lap Lambert Academic Publishing, 2011.

5 Sırasıyla bkz. Alexis de Tocqueville, *Democracy in America*, trans. Arthur Goldhammer, New York: The Library of America, 2004. Alexis de Tocqueville, *The Old Regime and the Revolution*, trans. Stuart Gilbert, New York: Doubleday Anchor Books, 1995. Ayrıca, Tocqueville'in siyasal düşüncesi üzerine yazılmış nadir Türkçe kaynaklardan biri olan değerli bir siyasal-felsefi çalışma için bakınız: Cengiz Çağla, *Tocqueville ve Özgürlük*, İstanbul: Belge Yayınları, 2007.

6 Mill, s. 76.

piyasa ekonomisinin temel mantığına, yani “serbestliğe” ve “rekabete” atfı yapar. Bu mantık ise Mill’den beklenileceğı gibi, bütünüyle “toplumsal fayda” ilkesine dayalıdır: Örneğın, kadın cinsiyetinin herhangi bir meslekten menedilmesi, o mesleğı icra edecek nitelikli kimselerin sayısını azaltacağından böylesine bir engel, toplumun “en yüksek faydaya” ulaşma hedefiyle ters düşecektir. Talep edilen kadınlara ayrıcalıklar tanınması değıl, erkeklere tanınan ayrıcalıkların kaldırılmasıdır. O hâlde, modern toplumda bir tuhafılık olan, özel koşullar nedeniyle varlığını sürdüren ve fiilen güçsüzleştirilen monarşi dışında, bireylerle hedefleri arasındaki (çoğunluk için genellikle ağır olan) doğal engellere, yasal ve ahlaki olanlar eklenmemelidir. İnsan eğilimlerinin tehlikelerle dolu olan eşitliğe doğru bu ilerlemeci akışı karşısında kadınların bağımlılığı, tarihsel bir kalıntıdan başka bir şey olamaz; zira, Mill’e göre tarihsel deneyim, bir uygarlığın gelişmişlik düzeyi ile o uygarlıktaki kadınların toplumsal durumları arasında doğru orantılı bir ilişki kurar.

Peki, kadınlar ve erkekler arasında var olduğı iddia edilen doğal farklılıklar ne olacaktır? Mill’e göre kadın cinsiyeti, erkek cinsiyetine olan bağımlılık içinde geliştiğinden fazlasıyla yapaydır. Günlük yaşamın her anına sızmış baskı ve teşvikler, kadınların bazı niteliklerini güçlendirirken diğerslerini zayıflatmış olmalıdır. Var olan bağımlılık ilişkisi erkeğı, özel olarak kendi karısı ve genel olarak kadınlar konusunda *kör cahil* (“bilmediğini bilmeyen”) kılar. Burada konuşması gereken kadının kendisidir; oysa kadın, şimdiye kadar, topluma yalnızca kendisinden bekleneni göstermiştir: Kadının, doğası gereğı, bir eş ve anne olacağı düşüncesinin tersine Mill, toplumun, kadınları böyle bir amaç edinmeye zorladığını söyler.

## II. Bölüm:

Böyle bir zorlamanın gözlemlenebileceği ilk uygulama, evlilik sözleşmesidir. Bir yandan Mill, insanlık tarihinin en yakın zamanlarına kadar erkeğe, kadının “egemeni” (*sovereign*) olarak bakıldığını söyler. Öylesine ki kadının kocasını öldürmesi, bir ihanet olarak görülmüş ve cezası, “yakılarak ölüm” olarak belirlenmiştir. Diğer yandan yazar, kitabın yayımlandığı dönemde kadınların, hâlen yasal olarak erkeğin astı durumunda olduklarını, önce mülkiyet ve miras meselesi üzerinden kanıtlar. Daha kötüsü, kadının tüm yaşamı, kocasının sürekli bir tecavüz tehdidi altındadır; yani kadın, tiranıyla yaşamaya mecbur edilmiş bir köledir. Çocukları üzerinde söz sahibi değildir; boşanma hakkı ise fazlasıyla kısıtlanmıştır. Dolayısıyla kadın, serbest esaret seçiminden bile dışlanmaktadır. Elbette, yasanın kendilerine altın tepside sunduğu tiranlığı kullanmayı tercih etmeyen erkekler vardır; ancak yasalar, Mill’e göre, “kötücül doğalar” dikkate alınarak düzenlenmelidir. Zira eşlerinin kendilerine olan bağımlılığı, kötücül erkeklerin kaba ve gaddar doğalarına ilham verir ve bir cinayet gerçekleşmediği müddetçe ev içi zulüm sürüp gider. Erkeğin kamusal alanda saklamak zorunda olduğu ve böylece, ikinci bir doğa hâline gelen kişiliği, karısı üzerinde alevlenir ve canlanır. Tüm bu saldırılara karşı kadın, “sürekli söylenme” yoluyla kocasının hayatını katlanılmaz kılabilir; ancak bir misilleme olarak bu karşı-zorbalık, yazarın göre, asıl olarak daha ılımlı bir mizaca sahip erkeklere karşı kullanılır.

Mill, mevcut evlilik sözleşmelerinin, iş sözleşmelerine benzemediğini; çünkü burada “ortaklığı” değil, “köleliğin” söz konusu olduğunu yazar. Oysa, ailevi sorumluluklar

ve yetkiler, söz konusu ailenin bireysel niteliklerine bağılı olarak eşler arasında kendiliğinden ve adilce paylaştırılmalıdır; ancak, kadınlardan öz-feragat beklenirken erkekler, kendi iradelerine tapmakla meşguldürler. Şayet gerçek ahlaki duygunun tek okulu eşitler arası toplumsa, eşit evliliklere dayanan aileler, toplumların temelini oluşturmalıdır. Mill, eşitliğin modern toplumların “normal durumu” hâline gelmesinden ötürü, köleci toplumların ahlakı “itaat”ın ve Avrupalı feodal toplumların ahlakı “zayıfın güçlü tarafından korunması”nın köhneleştiiğini yazar. Böylelikle aristokratik bir aileden gelen Mill, karşı koyulamaz bir akış olarak gördüğü modern toplumların “eşitlik” ilkesini, ilerlemeci (*progressive*) bir edayla kucaklamaya devam eder. O hâlde aile de “eşitlikte bir duygudaşlık okulu ve sevgi içinde birlikte yaşama okulu” olmak durumundadır. Bir milletvekili olarak siyasal yaşamının önemli bir kısmını işgal eden “kadın haklarının geliştirilmesi” meselesi konusunda Mill, aslında, okuyucularına siyasal bir davet sunmaktadır.

Dinin, “kadınların kocalarına itaat etmeleri gerektiği”ni buyurduğu iddiasıyla ilgili Mill’in ortaya koyduğu anlayış ise dönemin Aydınlanmacı-Oryantalist bakış açısının sıradan bir tekrarıdır. Mill’e göre Hristiyanlık, kurulu toplum sistemlerini korumak üzere tasarlanmamış olduğundan, insanlığın “ilerleyen” kısımlarının diniyken İslam ve Brahmanizm, “gerici” kısımların dinidir. O hâlde, yine siyasal bir manifesto edasıyla Mill, “ilerici” bir din olarak Hristiyanlığın böyle bir iddiada bulunmadığını söyler. Benzer bir şekilde yazar, kocanın para kazandığı ve kadının aile içi işlerden sorumlu olduğu geleneksel aile yapısını çalışan sınıflar açısından onaylar. Buna göre toplum, evlendiği

anda kadından fazlasıyla ağır olan ve dairesel (*cyclical*) nitelikteki ev içi sorumlulukları yerine getirmesi gerektiğini talep edeceği için, *mülkiyet yerine aylık kazanca dayalı ailelerde*, kadının ev dışı işlere ilgi duyması, hem ailenin hem de kendisinin zararına olacaktır. O hâlde Mill, aşağıda görüleceği gibi, kadınlara erkeklere açık olan neredeyse tüm mesleklerin açık tutulmasını talep ettiğinde, yalnızca mülkiyet sahibi sınıflara ait kadınlardan söz etmektedir. Bu her iki durumda Mill, sırasıyla, ait olduğu çağın önyargılarını aşamamış ve ait olduğu sınıfın çıkarları dışına çıkamamış görünmektedir.

### III. Bölüm:

Mill, (mülkiyet sahibi) kadınların çoğu meslekten dışlanmasını, yine toplumsal fayda ilkesi üzerinden yanlışlar. Kadınların bu mesleklerden, aslında “erkeğin çıkarı” anlamına gelen “toplumun çıkarı” adına dışlandıklarını yazar. Aynı durum, kadınların “seçme ve seçilme hakkı” için de geçerlidir. Tüm yasal ve ahlaki engellemelere karşın, kadınların tarihsel olarak başardıkları, gelecekte neler başatabileceklerinin kanıtıdır. Mill, kadın hükümdarların yönetiminin, zekânın yanında kuvvet ve dirayeti ile de dikkat çektiğini vurgular.

Yazara göre, sürekli bir tahakküm altında tutulan kadının kişilik ve zekâsı, önemli ayırt edici niteliklere sahiptir. Bunlardan en önemlisi, erkeğin kuramsal (*theoretical/abstract*) zekâsının tersine, kadın zekâsının uygulamaya yönelik (*practical*) niteliğidir. O hâlde kadının ihtiyaç duyduğu şey, hızlı gözlemlleme yeteneğinin, insanlığın bilgi birikimi anlamına gelen eğitimle geliştirilmesidir. Mill, erkeğin ve kadının zekâlarının farklı ve tamamlayıcı niteliklerini

şasırtıcı bir basitlikle ortaya koyar: “Kadınların düşünceleri, düşünen erkeklerinkine gerçeklik katarken erkeklerin düşünceleri kadınlarinkine hacim ve genişlik katar.”

Kadınların zekâsının erkeklerden üstün olduğu bir diğeryan, Mill’e göre, daha yüksek bir algılama çabukluğudur. Bu nitelik, kuramsal alanda ikincil bulunabilecekken eylem alanında hayatidir. Mill, kadınlara atfedilen aşırı duygusal heyecanın, yetenekleri eğitim yoluyla geliştirildiğinde, başarının asli kaynağına dönüşeceğini ve eldeki meseleye tamamen odaklanamıyor görülen “kararsız” mizaçlarının, beklenmeyen bir zenginlik doğurabileceğini yazar. Bu bağlamda erkeklerin zekâsının ayırt edici niteliğı, konular arası harekette hantallık ile tek bir konuda uzun süre çalışmada sebatkârlıktır. Elbette tüm bu farklılıklar, toplumsal koşulların ve erkeklerle kadınlar arasında var olan bağımlılık ilişkisinin sonucu olduğundan bu tahliller, toplumlar arası farklılıkları da dikkate almak zorundadır.

Kadınlar, sahip oldukları kısıtlı fırsatlarda dahi felsefi ve sanatsal üretimleriyle sivrilmişlerdir. Mill, kadınların şimdiye kadar ortaya koydukları üretimlerin en büyük eksikliğinin ise özgünlük yoksunluğu olduğunu söyler. Bunun nedeni ise yaratmanın kendisinin niteliğinden kaynaklanır. Mill, “yaratma” eyleminin, ancak insanlığın ilgili konudaki bütün birikiminin elde edilmesinden sonra mümkün olabildiğini yazar. O hâlde, yalnızca insanlığın bilgi birikimi kadınlara açıldığında, onların yaratıcı yeterlikleri tartışılabilir. Oysa, kadınların üzerinde bulunan hanenin kaçınılmaz yaşamsal gereklilikleri, onları böyle bir kişisel gelişimden meneder. Mill’in bu tahlili, Eski Yunan şehir-devletlerinde özgür yurttaşların, neredeyse

her alanda yaratmalarını sağlayan ön koşulun, yani yaşamın dairesel gerekliliklerinin karşılanmasıyla sağlandığı gerçekliğiyle örtüşmektedir. Mill'e göre, içine hapsedikleri söz konusu kısır döngü kadınları, kendi çevreleri dışında bir ün peşinde koştırmaktan caydırır. Asıl olarak ailenin uygulamalı çıkarlarına duyarlı kılınan kadın, ister istemez, aile kurumunun ötesine geçen kamusal meselelere daha az ilgi duyacaktır.

#### IV. Bölüm:

Mill'e göre, kadının erkeğe olan bağımlılığı, toplumdaki fazlasıyla bencil tüm duygu ve düşüncelerin biricik kaynağıdır; çünkü söz konusu bağımlılık ilişkisi, yalnızca bağımlı olanı değil, aynı zamanda bağımlı olunanı da yozlaştırır ve bozar. O hâlde, bu bağımlılık ilişkisinin kaldırılması, her iki cinsiyet için gereklidir. Diğer yandan Mill, fayda ilkesine dayanarak, söz konusu bağımlılığın kaldırılmasının, insanlığa hizmet edecek yetenekleri ikiye katlayacağını savunur. Ayrıca, Mill'e göre, sürekli bir kölelik içinde yaşayan kadınların ahlakı, toplumdaki aşırılıkları yumuşatmaya eğilimli olacaktır. Bu eğilimin en değerli tarihsel sonucu ise Avrupa'nın hiyerarşik yapısının sonuçlarını yumuşatan "şövalyelik ahlakı"dır. Mill, şövalyelik ruhunun Avrupa ahlaki tarihinin en büyük anıtlarından biri olduğuna inanır. "Ama şövalyelik çağı kapandı" diye Fransız Devrimi karşısında ağıt yakan Burke gibi, söz konusu ruhun ölümünün, kadınların köleliğini katlanılmaz kılacağını düşünür. Yine de modern toplumun, haklı olarak, doğrunun ödüllendirilmesi yerine, yanlışın cezalandırılmasına yaslandığına inanır. İşte, kadınların

duyguları, şövalyece ülküden geriye ne kaldıysa onları yaşatır: kendi dinini yayma, savaş karşıtlığı ve hayırseverlik. Özellikle, hayırseverliğin bir eleştirisi üzerinden Mill, genel olarak kadının “kendi kendine yetmeye” çalışmak yerine, sürekli olarak başkalarının desteğini aradığını ifade eder. O hâlde, kadının özgürleştirilmesi, onun kendi iradesine sahip olması ve aslen bu iradeye göre yaşamasıyla mümkün olacaktır.

En nihayetinde Mill, mutlu ve verimli bir evliliğin ancak birbirlerine benzeyen çiftler arasında gerçekleşebileceğini savunur. Daha önemlisi, çiftler arasında zihnî bir benzeyişin ötesinde, zihnî bir denkliğin var olması, hem evliliğin geleceğı hem de kişilerin gelişimi için elzemdir. Zira Mill, evliliğin ülküsünü şöyle betimler:

“Geliştirilmiş yeteneklere sahip, düşünce ve amaçta eş, aralarında o en iyi türden eşitliğin var olduğı ve güçlerin ve kapasitelerin bunlardaki karşılıklı üstünlüklerle birlikte benzerlik gösterdiği -ki böylece, her birinin diğerine saygı duyma rahatlığının tadını çıkarabildiğı ve gelişme yolunda dönüşümlü olarak liderlik etme ve takip etme keyfine sahip olabildiğı-” bir birliktelik.

**Ahmet Özcan**

İstanbul, Ocak 2017